

Kastelholmssamtal om fred 2020:

Dags att ställa om på riktigt – miljöfrågorna livsavgörande både i fredstid och i krig

Om vi inte gör något åt klimatförändringarna kommer vi i framtiden att leva i ett undantagstillstånd som är permanent, inte tillfälligt som det vi har just nu på grund av coronakrisen. Krisen ger oss tillfälle att förstå allvaret och ställa om för förändring. Det var ett av budskapen i årets helt digitala Kastelholmssamtal som hade temat Krig, fred och miljö.

På Ålands demilitariseringsdag, måndagen den 30 mars 2020, arrangerade Ålands fredsinstitut för sjätte gången ”Kastelholmssamtal om fred”. Kastelholmssamtalen är återkommande samtal med fredstema, som hålls under beskydd av president Tarja Halonen. På grund av coronaviruset och åtgärderna för att stoppa dess spridning kunde årets Kastelholmssamtal inte hållas som brukligt i Kastelholms slott och på restaurang Smakbyn. Istället hölls i samarbete med Nordens institut på Åland (Nipå) ett digitalt Kastelholmssamtal, där talarna deltog genom internetuppkoppling och publiken kunde skicka sina frågor per e-post.

I Kastelholmssamtalens första del diskuterade president Tarja Halonen årets tema med Margot Wallström, tidigare svensk utrikesminister och EU-kommissionär och Marja Lehto, docent i folkrätt, ambassadör och ledande sakkunnig vid Finlands utrikesministerium. Samtalet modererades av fredsinstitutets direktör Sia Spiliopoulou Åkermark. I samtalens andra del inledde kommentatorerna Pella Thiel, ekolog, systemisk aktivist och kulturell förändringsagent, Mikael Sjövall, journalist, kommunikatör och karriärdiplomat vid utrikesministeriet samt Emma Hakala, doktor i politisk historia vid Helsingfors. Därefter modererade forskningskoordinator Petra Granholm ett samtal mellan alla talarna.

Flera av talarna lyfte fram att medvetenheten om sambanden mellan fenomenen krig, fred och miljö har ökat under senare tid. Marja Lehto menade att det finns en ökad förståelse av krigets miljöskadliga effekter, som inte bara består av den direkta användningen av militära medel eller att kamp om naturresurser kan leda till konflikt utan också av exempelvis militärt avfall, trupprörelser i känsliga miljöer och indirekta bieffekter som att lag och ordning kollapsar vid konflikt och miljöpolitiken därmed avstannar. President Halonen påminde om att sådana effekter inte begränsas till tiden då en konflikt pågår, utan de är långsiktiga och ihållande, effekterna såväl före, under som efter konflikt måste beaktas.

I FN:s folkrättskommission, där Marja Lehto medverkar som specialrapportör, finns långt komna förslag på nya regler om miljö i konflikt. Uppfattningen att storskalig miljöförstöring i krig kan ses som ett brott mot mänskligheten börjar slå igenom inom folkrätten. Sådan miljöförstöring kan då beivras som ett internationellt brott, något som redan varit

aktuellt i Darfur-konflikten. Både Lehto och Emma Hakala påpekade att kopplingen mellan frågor om krig, fred och miljö har blivit så stark att miljöfrågor idag ofta tolkas som säkerhetsfrågor. Miljöfrågor hänger också samman med fred bland annat för att vi - som Margot Wallström sade - behöver fred för att kunna ta oss an de utmaningar som miljöförstöringen medför - och för att som bland andra president Halonen påpekade - de resurser som går till militär upprustning och krigföring istället borde satsas på miljön.

Talarna var också överens om att den allmänna medvetenheten om klimatförändringar och miljöhot höjts markant under senare år. Mikael Sjövall beskrev ett paradigmskifte på tre områden - inom politiken där klimatfrågor flyttats från marginalen till politikens mittfåra, inom journalistiken, där miljöfrågorna från att ha varit något udda som typer i islandströja höll på med blivit något som alla måste sätta sig in i, samt i finansvärlden och näringslivet i stort, där det inte längre anses att miljöhänsyn står i konflikt med business - tvärtom är det en möjlighet att kunna både tjäna pengar och rädda miljön.

Samtidigt som det skett en viss mental omorientering konstaterade talarna att utmaningarna är stora och att vi inte ser tillräckliga åtgärder i praktiken. Både Margot Wallström och Pella Thiel refererade till FN:s första stora miljökonferens som hölls i Stockholm för snart 50 år sedan och där både principen "do no harm" och begreppet "ecocide" diskuterades. Men det där att inte göra någon skada, "det går inte så bra", sade Wallström, och tillade att bilden av läget idag är ganska nedslående.

Emma Hakala skissade tre nivåer där samspelet mellan miljö och samhälle kan leda till hot mot säkerhet, liv och hälsa. På den lokala nivån drabbas vi av stormar, översvämningar eller pandemier, och det är ofta de redan mest utsatta människorna som drabbas hårdast. På den geopolitiska nivån spelar politiska och ekonomiska faktorer in när internationella fenomen som migration och konflikt uppstår. På den strukturella nivån kan de storskaliga åtgärder som vidtas för att hejda miljöförstöring och klimatförändringar slå tillbaka, då de kan skapa vinnare och förlorare och leda till massprotester exempelvis då vissa grupper av befolkningen förlorar sina jobb.

Talarna påpekade att det ju i och med FN:s globala mål Agenda 2030 finns en färdig handlingsplan, men åtgärderna för att uppnå målen måste skärpas, och för att det ska ske måste vårt tankesätt förändras ytterligare. Sia Spiliopoulou Åkermark hänvisade till KG Hammars ord att vi måste rita om vår inre mentala karta för att uppnå fred, och samma sak gäller för att vi ska kunna uppnå klimatmålen. Pella Thiel menade av vi behöver ifrågasätta våra värderingar och uppfattningar i grunden, till exempel vår syn på utveckling. Enligt Thiel är det en fundamental missuppfattning att tro att vi lever på en människornas planet där naturen är en bisak, och där vi kan utöka den mänskliga sfären ohämmat. Ska vi uppnå en tillräcklig omställning krävs en helt annan syn på utveckling, där vi inte försöker kontrollera och exploatera naturen utan samspelar med och tar hand om den som ett levande system.

Bland publikfrågorna som togs upp nämndes att nationell säkerhet på senare år kommit att betonas allt mer, snarare än samarbete, inom Östersjöområdet. Mikael Sjövall kommenterade att det är något paradoxalt att samtidigt som många experter menar att Ryssland rustar för krig, rustar de också för miljön och är näst intill bäst i klassen när det gäller minskning av

utsläpp. Frågan om Rysslands agerande i Krim och Ukraina var en av de absolut största och viktigaste frågorna under Margot Wallströms tid som utrikesminister. Sverige och Wallström bedrev då en tvåspårspolitik som innebar att å ena sidan protestera mot Rysslands uppträdande, men å andra sidan uppmuntra mellanfolkligt samarbete och samarbete för miljöförbättringar, inte minst i Arktis. President Halonen kommenterade att geopolitiken under det senaste decenniet påverkat miljöarbetet kring Östersjön på politisk nivå och att det skulle vara av yttersta vikt att komma tillbaka till samarbetet på den tidigare nivån – ”för Östersjön kan inte vänta”.

Vid flera tillfällen återkom talarna till de nu aktuella coronakrisen. Sia Spiliopoulou Åkermark hänvisade till FN:s generalsekreterare António Guterres appell till världens länder om att ”recover better”, det vill säga att lära sig läxan från krisen, stärka de system som kan hantera liknande kriser men också arbeta för långsiktiga förändringar i riktning mot målen i agenda 2030. Margot Wallström underströk att det inte är möjligt att bara gå tillbaka till det tillstånd som fanns före coronakrisen, eller de andra kriser i form av stormar, översvämningar och annat som drabbat världen på senare år. Vi måste sätta människor och miljö i centrum, och vi har inte mycket tid. Mikael Sjövall lyfte fram att coronakrisen medför positiva effekter för miljön, till exempel i form av minskade utsläpp. Dessa är dock av kortvarig natur och om vi inte tar klimathotet på allvar och vidtar långsiktiga åtgärder kommer vi att få uppleva fler undantagstillstånd framöver. Vidare drog president Halonen paralleller till konfliktsituationer och menade att det vi just nu upplever är ett tillfälligt undantagstillstånd medan för människor i konflikt kan undantagstillståndet vara under mycket lång tid. Om vi inte gör något åt klimatförändringarna kan det hända att vi hamnar i ett globalt och permanent undantagstillstånd. På så sätt kan coronakrisen verka som en väckarklocka.

Utmaningarna är alltså svåra och många, hur kan vi då tackla dem? Kunskapen och informationen tycks inte vara problemet, konstaterade Sia Spiliopoulou Åkermark och frågade Marja Lehto om folkrätten kan spela en roll eller om den bara är ”tomma ord”. Lehtos svar blev att folkrätten visst är av betydelse, vilket visas av att stater gör stora ansträngningar för att motivera sina brott emot den. Hon såg större problem med sakområden som är helt oreglerade, och andra talare påpekade att just därför är FN:s folkrättskommissions arbete för att stärka miljöretten så viktigt. Margot Wallström hoppades på kvinnorna, som hon sade gör stor skillnad när de medverkar i fredsprocesser genom att diversifiera perspektiv, och hänvisade vidare till den klassiska devisen ”Si vis pacem, para bellum” (om du vill fred, rusta dig för krig) som hon ansågs borde skrivas om till si vis pacem, para pacem – dvs om du vill fred, rusta för fred.

President Halonen konstaterade att både fred och krig är något som vi människor skapar, vilket betyder att vi kan välja. Det betyder också att möjligheter finns – vi kan göra bättre.

Susann Simolin
30.3.2020

